

Munkapiaci helyzet Csehországban és Kelet-Németországban

Csehország és Németország keleti tartományainak foglalkoztatási helyzete jelentősen eltér a többi posztszocialista országtól. Folyóiratunk Szemle rovata ezért szán teret az alábbi két írásnak, amelyben cseh, illetve német közgazdász elemzi országa speciális munkaerőhelyzetét.

Közgazdasági Szemle, XLII. évf., 1995. 11. sz. (1071-1077. o.)

EKKEHARD SACHSE

Ekkehard Sachse az NDK Közgazdasági Főiskolájának munkagazdaságtani professzora volt. Jelenleg a Fachschule für Technik und Wirtschaft, Berlin tanára.

A német "új tartományok" átalakulása és munkaerő-piaci helyzete a piacgazdaságra történő áttérés után^{*}

A gyors átalakulás és következményei

A volt NDK sajátos helyzete miatt a "transzformáció" az NSZK társadalmi és gazdasági viszonyainak igen gyors átültetését jelentette az új tartományokba;⁶ az NSZK lényegében annektálta a volt NDK-t.

Az átalakulás folyamatát 1994/95 fordulóján az állami és szövetkezeti tulajdon privatizációjának befejezése formálisan lezárta.⁷ A privatizáció sajátosságait egyrészt annak rendkívüli gyorsasága, másrészt az jellemzi, hogy az állami vállalatok nem kis részét felszámolták, a megmaradók modernizálására pedig a Treuhand (a vagyonügynökség) rendkívül nagy összegeket, összesen 142 milliárd márkát fordított. Ezt is beszámítva, a privatizáció nemcsak hogy nem hozott bevételt a költségvetésnek, hanem végső egyenlegként 270 milliárd márkába került.

Az átalakulás a nagyvonalú nyugatnémet szociális háló és társadalombiztosítás átültetése révén jelentősen javította a volt NDK lakosságának anyagi jólétét. A mezőgazdasági és ipari termelés, valamint a foglalkoztatottság azonban rendkívüli mértékben visszaesett. A megnövelt életszínvonal és a jelentős infrastrukturális beruházások szélesre nyitották a nyugatnémet termékek és szolgáltatások felvevőpiacát. Ezt bizonyítják a belnémet kereskedelem adatai (1. táblázat).

Nyugat- és Kelet-Németország közötti kereskedelem
(1980-1993, millió márka)

Megnevezés	1980	1990	1993
Nyugati szállítások Keletre	7702	21 825	64 982
Keleti szállítások Nyugatra	7768	8 274	6 143

Forrás: Wirtschaft in Zahlen, 1994. Bundesministerium für Wirtschaft, 86. o.

Egyes iparágak termelésének változása^o
(Volumenindex, 1985 = 100,0)

Iparág	1989	1990. január	1990. június	1990. december
Energiaipar	103,9	112,2	81,1	74,7
Vegyipar	109,3	103,1	89,7	50,6
Kohászat	105,7	101,8	83,3	25,1
Építőanyag-ipar	109,0	96,2	111,8	24,6
Vízgazdálkodás	105,6	108,9	113,5	101,8
Gép- és járműipar	115,8	105,5	123,4	69,5
Villamosgép- és elektronikai ipar	138,6	127,0	132,5	57,3
Könnyűipar	113,4	109,8	87,6	44,7
Textilipar	111,7	107,4	83,1	32,5
Élelmiszeripar	104,7	96,5	75,1	45,4

Forrás: Arbeitsmaterial 3. Folge, Dezember 1990. Gemeinsames Statistisches Amt der Länder Brandenburg; Mecklenburg-Vorpommern, Sachsen, Sachsen-Anhalt.

A szélsőségesen kiegyensúlyozatlan gazdasági kapcsolatok következtében a keletnémet lakosság életszínvonalának fenntartása, illetve további növelése és az állami feladatok teljesítése igen hosszú ideig csak a "régi tartományok" nagyarányú pénzügyi támogatásával lesz biztosítható.

A privatizáció tehát lezárult, de megmaradt az új gazdasági szerkezet felépítésének és elegendő új munkahely létesítésének nagy feladata. Talán még nehezebben halad előre a lakosság, illetve a foglalkoztatottak életfelfogásának, mentalitásának átalakulása. Az egyesült Németországban a "két Németország" még eléggé elkülönül egymástól; az igazi "egyesülés" még hátra van.

A munkaerőpiacot mélyrehatóan érintő első változások már a piaci viszonyok kialakulása előtt megjelentek. Az egyesülést megelőző két év alatt, 850 ezer, nagyjából fiatal szakmunkás, és az értelmiség nem kis része elhagyta az NDK területét a jobban fizetett és biztosabb munkahely reményében.⁸

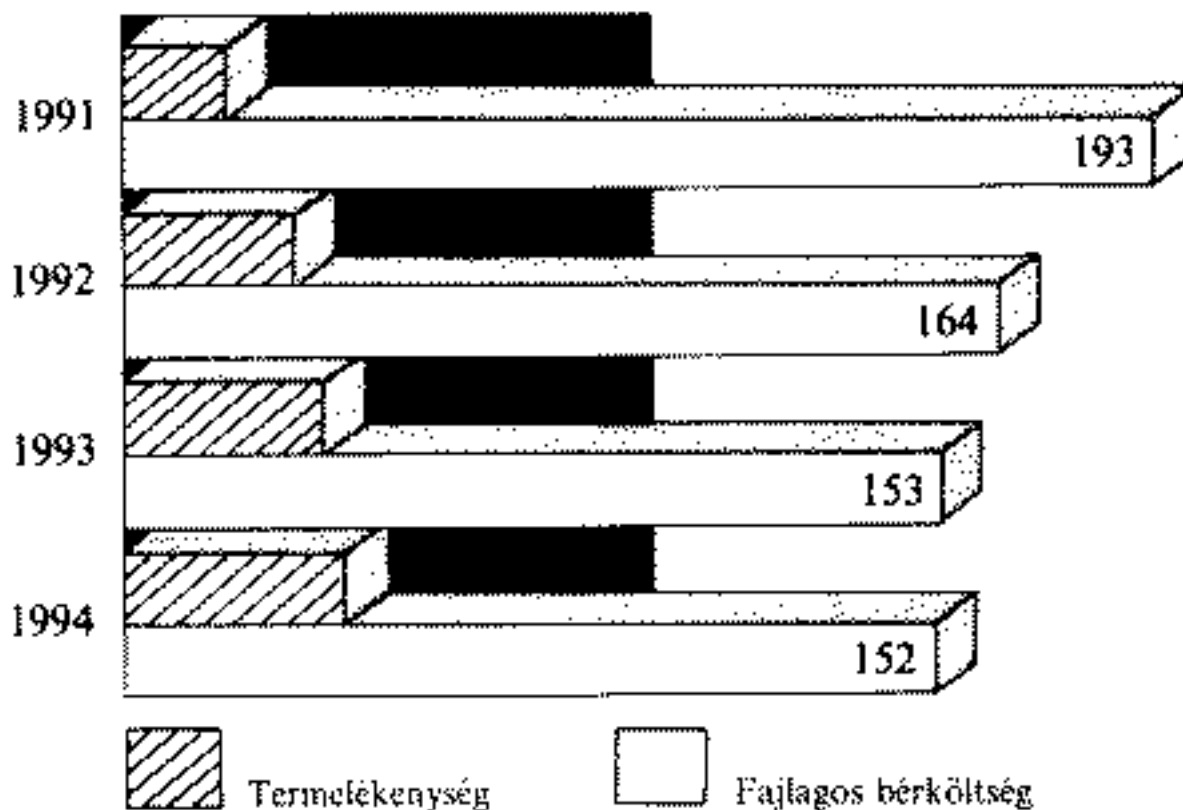
A súlyos és tartós problémát a valutareformot követően, a gyors és erőteljes gazdasági visszaesés hozta magával. Ezt jellemzi (2. táblázat) az egyes iparágak termelésének drámai mértékű hanyatlása. (Nem érdektelen, hogy 1991-től a német statisztika gyakran nem 1990-et, hanem az 1990. második félévét tekinti "bázisévnak".)

A termelés példátlan hanyatlásának fő okai a következők:

- a vállalatok korábbi piacaik többségét elvesztették: egyrészt a keleti piacokat fizetőképesség hiányában, másrészt a belső piacot, mivel az új tartományokba gyorsan áttelepült nyugatnémet kereskedelmi elosztóláncok feltétlen előnyben részesítették a nyugati termékeket, a megmaradó "keleti" vállalatok pedig nem tudtak gyorsan tért hódítani a nyugati piacon;
- a keleti vállalatok a nyugatnémet márka bevezetése után nem rendelkeztek saját tőkével, sőt adósságokkal kezdték el működésüket a piaci viszonyok között;
- számos vállalat a környezetszennyezés, az elavult technológia és termékek miatt nem tudott megfelelni a piaci követelményeknek.

A megmaradó keletnémet gazdaság versenyképességét különösen súlyosan érintette, hogy amíg az életszínvonalat javító központi intézkedések következtében a munkabérek ugrásszerűen emelkedtek, addig a termelékenység csak igen lassan nőtt (1. ábra).

A feldolgozóipar fejlődése Kelet-Németországban

Forrás: Institut für Wirtschaftsforschung, Halle. Idézi: Die Welt, 1995. március 8., 15. o.

A privatizációt kézben tartó vagyonügynökség e folyamatok kedvezőtlen következményeit azzal súlyosbította, hogy átfogó gazdasági és területfejlesztési koncepció nélkül, a területi következmények figyelmen kívül hagyásával adta el az állami egyesületek "finom falatjait" és számolta fel a többi egységeket. Ezzel eleve akadályozta a vállalatok lehetséges szanálását, a piaci versenyhez való alkalmazkodást.

Ilyen körülmények között a munkaerőpiacot a vállalati munkahelyek gyors leépülése jellemezte, amit súlyosbított az államapparátus és a költségvetési szervek leépítése (3. táblázat).

3. táblázat

A foglalkoztatottak száma az „új tartományokban”

Ezer fő	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Foglalkoztatott	9747	8820	7219	6344	6128	6125
ebből önálló és est. munkavállaló	187	252	362	411	445	450
	9560	8568	6857	5933	5683	5675

Forrás: Wirtschaft in Zahlen, 1994. Bundesministerium für Wirtschaft, 44. o.

Az aktív foglalkoztatáspolitikai által ellátott (átképzés, közhasznú munka stb.) és így a "foglalkoztatottak" közé sorolt személyeket is figyelembe véve, 1989 és 1993 között, nagyjából 1991-ben és 1992-ben, az 1989-ben működő munkahelyek kétötöde, közel négy millió álláshely szűnt meg. A szocialista szektor felszámolásának következményein nem sokat javított, hogy e négy év alatt két és félszeresére nőtt az önálló és segítő családtagjaik száma.

Ezt a folyamatot elsősorban az "ipartalanítás", illetve a termelőágazatok leépítése határozta meg. A feldolgozóiparban foglalkoztatottak száma az 1989 első félévi közel 3,5 millióról, 1991. második félévre 1,7 millióra, majd 1994-re 1 millióra, a mezőgazdaságban foglalkoztatottaké 1989 és 1992 között 977 ezerrel 254 ezerre zuhant.⁹

A legutóbbi egy-két év gazdasági fejlődése nem sokat javított a foglalkoztatási helyzeten. A bányászatot is magában foglaló ipari nettó termelés értéke 1992-ben az 1990. évi 62,9 százalékára süllyedve érte el a mélypontot, és azóta alig emelkedett. A foglalkoztatottság kizárólag az építőiparban, illetve a kis és közepes szolgáltató ipari vállalkozások és a szabad foglalkozásúak körében javult. A foglalkoztatottság változásai következtében a piacgazdaságokban, valamint a volt államszocialista régióban egyaránt példa nélküli, sajátos ágazati struktúra alakult ki Kelet-Németországban (4. táblázat).

4. táblázat

A foglalkoztatottak ágazatok szerinti százalékos megoszlása Kelet-Németországban

Ágazat	1989	1991	1992	1993	1994
Mezőgazdaság	10,2	6,5	4,7	3,9	3,8
Ipar	40,1	33,2	24,5	21,3	19,1
Építőipar	6,5	9,7	12,8	14,9	17,2
Kereskedelem és szállítás	15,6	17,2	18,5	18,9	18,3
Szolgáltatások	6,4	12,7	16,2	18,1	20,0
Költségvetés	21,2	20,7	23,3	22,9	21,6
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* A költségvetési ágazatok magukban foglalják az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök révén foglalkoztatottak számát (1994-ben 3,7 százalék). 1989–1993. I. félévi, 1994. II. félévi adatok.

Forrás: lásd a 3. táblázat forrását.

Az iparban foglalkoztatottak aránya húsz százalék alá csökkent, amire nincs példa a fejlett piacgazdaságokban. Nyugat-Németországban 1992-ben 39,4 százalék, az Európai Közösség átlagában 31,1 százalék volt az iparban foglalkoztatottak aránya, a szolgáltatószektorban foglalkoztatottaké meghaladja a nyugati tartományok átlagát.

A forgalom, illetve a termelés radikális hanyatlása, az NSZK-ban kialakult jóval rövidebb munkaidő átvétele, valamint a korábbi alacsony kereseteknek - elsősorban a nyugatnémet valuta bevezetése miatti - jelentős növekedése fenntartotta a nyugati és a keleti országrész termelékenységé közötti nagy különbséget.

Az előzőekből következik, hogy az új tartományok gazdasági teljesítménye nem fedezi a fogyasztást, a beruházásokat és az államigazgatás költségeit. Ezért igen jelentős nyugati átutalásokra volt szükség eddig és lesz szükség a jövőben is.

5. táblázat

Termelékenység és társadalmi termelés a két országrészben 1993-ban

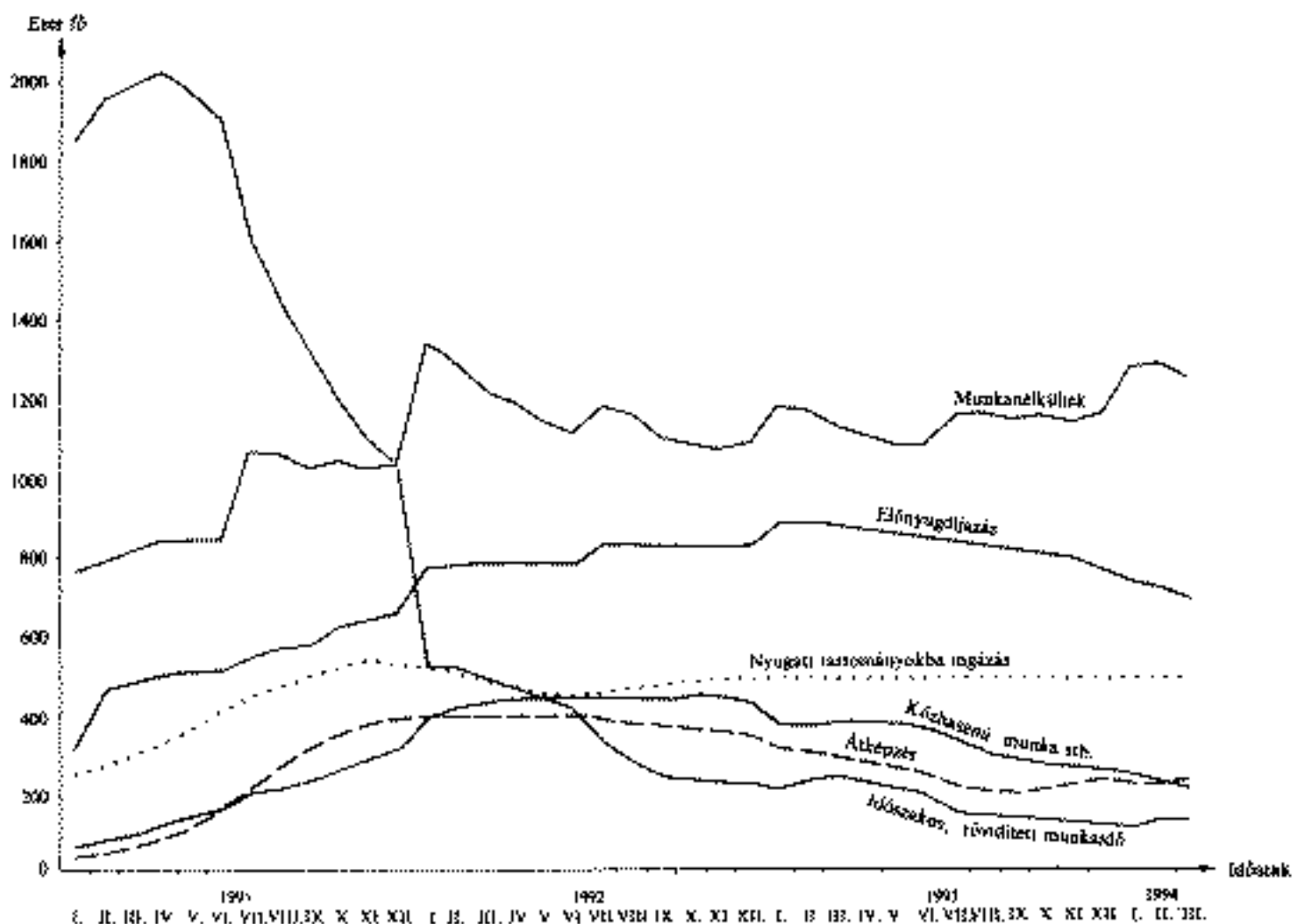
Megnevezés	Régi tartományok	Új tartományok
Egy foglalkoztatóra jutó bruttó termelés	97 600	45 100
Egy lakosra jutó bruttó társadalmi termelés	38 300	18 300

Forrás: lásd a 3. táblázat forrását, 39. o.

Ennek az összegnek 60 százaléka a csekély adóbevétel miatti költségvetési deficit és a lakossági juttatások fedezetét biztosította. A többi nagyrészt a jelentős infrastrukturális beruházásokat kivitelező nyugatnémet vállalatok szerződéses munkáit finanszírozta és ezen keresztül jó része visszafolyt a nyugati tartományokba.

Az eddigiek magyarázzák azt is, hogy a keleti tartományokban tömeges a munkanélküliség; aránya a nyugati tartományokénak több mint háromszorosa (1995 áprilisában 14,8 százalék).¹⁰ A 2. ábra grafikonja tájékoztatást ad a munkanélküliség alakulásáról, valamint azoknak a foglalkoztatáspolitikai intézkedéseknek a hatásáról, amelyek a munkanélküliség mérséklését célozták.

Munkanélküliség az új tartományokban (1000 fő)

Forrás: Institut für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung der Bundesanstalt für Arbeit, IAB-Werkstattbericht, 1990. Nr. 1., S. 0.

A munkanélküliek összetételét a következő sajátos vonások jellemzik:

- az elbocsátások a munkaerő valamennyi csoportját érintették, és mivel az NDK-ban magas volt a munkaerő képzettsége, így a munkanélküliek között igen nagy a szakképzettek száma és aránya;
- gyorsan emelkedik és magas szintet ért el a tartós munkanélküliek aránya;

- jelentős a munkanélküliség területi szóródása, például a drezdai körzetben és Kelet-Berlinben 13-14 százalék. Annaberg, Alenburg és több más körzetben 22-24 százalék;
- növekszik a bértarifák kijátszása, a fekete foglalkoztatás és a szociális juttatásokkal való visszaélés.¹¹

A munkanélküliség még nagyobb lenne, ha azt nem mérsékelnék különböző foglalkoztatáspolitikai intézkedések. Ezek között figyelemre méltó a rövidített munkaidő bevezetése, amelyet eredetileg az NSZK-ban a konjunkturális munkanélküliség áthidalására vezettek be, de Kelet-Németországban a privatizációval összefüggésben, a tömeges leépítések előkészítésére alkalmazták.

A munkanélküliséget az is csökkenti, hogy igen nagy - mintegy félmillió fő - a keleti tartományokból a nyugati területekre naponta vagy hetente ingázók száma, valamint a fiatalabbak tömeges áttelepülése keletről nyugatra, ami radikálisan megnövelte a keleti országrész népességének előregedését. Ez meghatározó szerepet játszik abban, hogy 1989 és 1994 között a felére csökkent az ezer lakosra jutó élveszületések száma a keleti tartományokban.

Az eddigiekben vázolt folyamatok összhatásaként jelentősen megváltozott a népesség gazdasági aktivitása (7. táblázat).

6. táblázat

A keletnémet területeknek folyósított nyugati támogatás milliárd márkában

1991	1992	1993	1994 (terv)	Együtt
75,0	88,8	113,8	127,9	405,5

Forrás: uo. 187. o.

7. táblázat

A népesség gazdasági aktivitása (százalék)

Év	Régi tartományok	Új tartományok
1989	44,7	58,6
1990	45,0	53,6
1991	45,2	48,7
1992	44,9	43,5
1993	43,7	42,1
1994	-	37,8

Forrás: a 3. táblázat és a 2. ábra forrásai.

Az adatok jelzik, hogy a keleti tartományokban a munkavállalás lehetőségei nagymértékben csökkentek, és ma már a nyugati szint alá estek. A munkalehetőségeknek ez a nagyfokú korlátozottsága a német egység leg súlyosabb szociális terhét jelenti.¹²

Úgy tûnik, hogy Németországban jó ideig sajátos duális munkaerõpiac mûködik: a nyugati és a keleti területek között nemcsak a munkalehetõségek, hanem a munka tartalma, a képzettségi követelmények és - a közeledés ellenére - a keresetek színvonala is jelentõsen különbözni fog.

A munkapiaci kilátások

Az egységes Németországban az idei és a következõ évre is 3,6-3,8 millió regisztrált munkanélkülivel számolnak. A korábban igen kedvezõnek tartott évi 2-3 százalékos gazdasági növekedés, a munkatermelékenység emelésére irányuló nyomás miatt valószínûleg nem fogja érdemlegesen növelni a munkaerõ-keresletet. Ebben a helyzetben az új tartományok munkapiaci helyzetét nagyrészt a "rég" (nyugati) tartományok konjunkturális ingadozásai fogják meghatározni, mivel a vázolt okok miatt a keleti tartományok még nem lesznek önálló fejlõdésre képesek.

Ma már az a kérdés is felmerül, hogy Nyugat-Németország gazdasága elég erõs lesz-e ahhoz, hogy növekvõ jövedelem, illetve magas életszínvonal és egyidejûleg csökkenõ munkaidõ mellett korábbi világpiaci pozícióját megtartsa. A kelet-ázsiai gazdasági hatalmaknak a világpiacot egyre erõsbben meghatározó szerepe ugyanis új versenyfeltételeket alakít ki, ami nemcsak Németországot, de az egész Európai Uniót érinti. Az ezzel kapcsolatos vita most "Németország helyének biztosítása" jelszó alatt folyik.¹³ Ennek során kiderült, hogy Németország a világ legmagasabb munkaköltségét és legalacsonyabb munkaidejét érte el anélkül, hogy kielégítõ mértékben hozna a piacra kedvezõ költség szintû és megfelelõ minõségû terméket. Világossá vált, hogy a kibontakozás az elért eredményeket és az egész szociálpolitikát mélyrehatóan érintõ paradigmaváltást igényel. A klasszikus növekedési elmélet, a neoklasszikus munkapiaci elmélet a keynesi, illetve a neokeynesi elméletek egyike sem kínál megoldást az új helyzetre. Olyan "vegyes" megoldási módokra van tehát szükség, amelyek abból indulnak ki, hogy csak a gyártmányfejlesztés, a minõség, a munkatermelékenység és a költséghatékonyság terén elért kimagasló eredmények alapján érhetõ el a társadalmi biztonság és a teljes foglalkoztatás.

A növekvõ kelet-ázsiai verseny feltételei között a fejlett európai országok termelésük egy részét az alacsony bérû országoknak engedik át. További következmény, hogy az adott és a várható körülményekbe többé-kevésbé tartósan kiszelektálják azt a munkaerõt, amely nem rendelkezik a növekvõ munkakövetelményeknek megfelelõ magasabb képzettséggel és teljesítõképességgel. E feltételek figyelembevételével kellene kidolgozni a munkanélküliség korlátozására alkalmas új jövõképet.

---

* A tanulmány a 68. sz. OTKA "Munkanélküliség" kutatás (témavezető *Timár János*) keretében készült.

⁶ Az egységes Németországban a volt NDK területén alakult tartományokat nevezik "új tartományoknak".

⁷ 1994 végén az állami vagyonügynökség 13 808 vállalat közül 12 358-at visszaadott a volt tulajdonosnak, vagy a helyi önkormányzatnak adott át, vagy magánbefektetőknek adott el, a többit felszámolták. E folyamathoz hozzá kell még számítani az ingatlanok privatizációját, ami a mezőgazdaságban 1,7 millió hektár mezőgazdasági terület és 700 ezer hektár erdő magánkézbe adását jelentette, valamint az ún. kisprivatizációt, amelynek során több mint nyolcezer üzletet, mozit stb. bezártak, és több mint 15 ezret eladtak.

⁸ Lásd IAB-Werkstattbericht Nr. 1. 4/15. 4, 1994. 50. o. Institut für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung der Bundesanstalt für Arbeit.

⁹ Employment Observatory East Germany, No. 15. June 1995., E. C.

¹⁰ Lásd 9. lábjegyzetben szereplő forrást.

¹¹ A munkaerőpiacon kiéleződő verseny, a szociális ínség és a hanyatló jogrend a szabálysértések és kihágások gyors növekedésére vezettek. 1994-ben Németországban több mint 620 000 (ebből csak 168 000 a többszörösen nagyobb nyugati területé) szabálysértést és büntetendő esetet regisztráltak. A két fő forma: a feketefoglalkoztatás és a munkanélküli járadék jogtalan felvétele feketemunkavállalás mellett. A két fő terület: az építőipar és a szolgáltatások. Az építőiparban félmillióra becsülik a feketemunkavállalók számát.

¹² Az Institut für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung (IAB) egyik tanulmánya szerint 1993-ban csak a foglalkoztatottak 29 százaléka dolgozott ugyanazon a munkahelyen, ahol 1989-ben. Az 1989-ben 52-63 éves dolgozóknak ma már csak 12 százaléka foglalkoztatott. A 25 éven aluliaknak csak 20 százaléka, ezen belül a nőknek csak 14 százaléka volt még a régi munkahelyén. Die Welt, 1995. január 5.

¹³ Lásd Németország jövőbeli helyének biztosítása. A Szövetségi Kormány jelentése. Bundesministerium für Wirtschaft.